

Türkiye Muhafazakâr Siyasetinde Kardeşlik ve Din Kardeşliği Söylemi: AK Parti Mitingleri

Hüseyin KÖSE^(*), Tahir BİNGÖL^(**)

Öz

Türkiye’de Kürt kimliğine yönelik siyasal söylem, bir dizi eksiklikle birlikte meselenin tarihsel ve sosyo-politik niteliğini gizleyen veya reddeden bir dizi tanımlama ihyasıyla şekillenmiştir. Söz konusu eksik teşhisin ikame edici bir boyutu da “kardeşlik” ve “din kardeşliği” söylemidir. Bu çalışmada, İslamcı muhafazakâr siyasetin kardeşlik ve din kardeşliği motifinin Kürt kimliğine yönelik politik diskurun temel bütünleştirici argümanı olduğunu ve söz konusu kimliği ulusal siyasal yapıyla kaynaştırmanın yegâne harcı olarak işlev gördüğünü öne sürüyoruz. Bu çerçevede çalışma, AK Parti’nin kardeşlik ve din kardeşliği motiflerinden hareketle, sosyo-politik ve kültürel alanda kuşatıcı olmayı hedefleyen hemhâllik söylemlerini Kürt sorunu ekseninde irdelemeyi amaçlamaktadır. Eleştirel söylem analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada, Muhafazakâr siyasetin bütünleştirici söylem stratejisinin farklılık ve etnik çeşitliliği ikinci plana iterek homojenleştiren bir işlev gördüğü ve böylelikle rıza imal etme yoluna gittiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakâr Siyaset, Söylem, Kardeşlik, Din Kardeşliği, Kürt Kimliği.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 07.09.2022

Kabul Tarihi: 04.05.2023

(*) Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü.

E-posta: huseyink180@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5697-9009>

(**) Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı

E-posta: tahir413@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7296-179X>

Hüseyin Köse, Tahir Bingöl, “Türkiye Muhafazakâr Siyasetinde Kardeşlik ve Din Kardeşliği Söylemi: AK Parti Mitingleri,” *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 16, (Mayıs 2023): 33-54

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.9.16.118>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

The Discourse of Brotherhood and Religious Fellowship in the Conservative Politics of Turkey: AK Party Rallies

Hüseyin KÖSE^(*), Tahir BİNGÖL^(**)

Abstract

The political discourse on Kurdish identity in Turkey has been shaped by a series of definitions that hide or deny the historical and socio-political nature of the issue, along with a number of missing parts. A substitute dimension of this lacking definition is the discourse of "brotherhood" and "religious brotherhood". The current study argues that the brotherhood and religious fellowship motif of Islamist conservative politics is the main integrating argument of the political discourse towards Kurdish identity and functions as the only way for fusing this identity with the national political structure. In this regard, the study aims to examine the fellowship discourse intending to be inclusive in socio-political and cultural area in terms of Kurdish issue based on the JDP's motifs of brotherhood and religious fellowship. In the study using critical discourse analysis method, it was determined that the integrative discourse strategy of the conservative politics has a function that homogenizes difference and ethnic diversity by pushing it to the second plan, and thus, it seeks to produce consent.

Keywords: Conservative Politics, Discourse, Brotherhood, Religious Fellowship, Kurdish Identity.

Original Research Article

Submission Date: 07.09.2022

Acceptance Date: 04.05.2023

^(*) Prof., Atatürk University, Faculty of Communication, Department of Journalism.

E-mail: huseyink180@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5697-9009>

^(**) Ph.D., Student, Atatürk University, Institute of Social Sciences, Department of Journalism.

E-posta: tahir413@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7296-179X>

Hüseyin Köse, Tahir Bingöl, "Türkiye Muhafazakâr Siyasetinde Kardeşlik ve Din Kardeşliği Söylemi: Ak Parti Mitingleri" *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, issue: 16, (May 2023): 33-54

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.9.16.118>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Siyasetin toplumdaki farklılık ve etnik çeşitlilikle ilgisi bizatihi onun doğal refleksinin bir tezahürüdür. Siyasetin temelinde güç devşirme veya ideolojisini kitlelere raptetme refleksi olmadan toplumun geniş kesimlerini kucaklama, farklılıkları homojenize etme ve bütünleştirici söylem biçimleri inşa etme mesaisi de kitlelerden umulan siyasal fayda sağlayamayacağı için, muhtemelen değersiz hale gelecektir. Dolayısıyla siyaset, kendisini konumladığı her noktada stratejik olmak zorundadır. Nitekim bireyler üzerinde tahakküm kurmak isteyen siyaset, konumu itibarıyla geniş kitleleri görebilecek genişlikte bir bakış açısına gereksinim duyar. Toplumunu kuşbakışı görmeyen olanaklı olduğu bu ideolojik manzarada, siyaset türlü söylemsel stratejilerle bireyleri kendi safına davet eder. Siyasetin bu çağrısına gönüllü ya da manipüle edilmiş şekilde karşılık veren bireyler, nihayetinde siyasetin uğruna sürekli mücadele etme zorunluluğu hissettiği hegemonya alanının tabi kılınmış birer unsuruna dönüşür. Farklılık ve çeşitliliği homojenleştirme ihtirası tam da bu noktada değerini bulur. Denilebilir ki teklik vurgusuyla aynılık potasında buluşturulan ikna edilmiş bireyler, siyasi iktidarın muktedir oluşuna yaptığı önemli katkıyla birlikte siyasete ve dolayısıyla siyasetçilere mevcut demokratik işleyiş içinde matematiksel olarak avantaj sağlama potansiyeline sahiptir. Söz konusu avantaj bireylerin birer istatistik nesnesine dönüşüp metalaştığı oy kullanma eyleminde görünür hale gelir. Siyasal tercihin partizanlığa dönüştüğü yerde, siyasal erk, kendisine tabi oluşuyla değer kazanan bireyi her koşulda imtiyazlı kılacağı yönünde sürekli telkinlerde bulunur. Bireyin eylemi dolayısıyla kendisini ayrıcalıklı hissetme yanılgısı, siyasetin kendisine sürekli yeni taraftarlar ya da destekçiler toplaması anlamına gelmekle birlikte, aynı zamanda siyasal tercihi sonucu toplumsal kutuplaşmanın odağını da genişletmiş olan birey siyasetin “biz-ve-onlar” ayrımıyla tanışır. Gerçektenyse, siyasetin zihinsel idraki kozmopolittir, tıpkı farklı ulusları aynı habitat içinde barındıran yaşam formlarında olduğu gibi. Onun farklılığa mesafesinin asıl belirleyici unsuru, faydalarıdır. Siyasetin herhangi bir etnik, dinsel, cinsel, vb. çeşitliliği şeytanlaştırmasını ya da makul addetmesini, massedebileceği kitlelerin gücünü kendi lehine çevirme ve o güçten siyasi erk elde etme mesaisi olarak okumak mümkündür. Bu uğraş kati surette zorunlu görülmediğinde, kozmopolit algının sabit kalacağı da muhtemeldir. Bu nedendir ki farklı fikirler, dünya görüşleri, inançlar, kültürler bazen “öcü”, bazen de bizden biri olabilmektedir.

Muhafazakâr siyaset, din, ulusal üst kimlik, modern öncesi zamanların ortak zihin dünyasını veya medeniyetini paylaşma, vb. referanslarla yinelediği teklik vurgularıyla kültürel çeşitliliği söyleminin ideolojik sahnesine yeni ve başka bir üretimle taşımaktadır. Bu sahnede ulusun yegâne mihenk taşı, genellikle milliyetçilik ve dindir. Din ve milliyetçiliğin biricikliği bir tarafa ortak dini benimsemiş kardeş ve din kardeşlerini; diğer tarafa ise, kendisini ulusun bekasının olmazlığına adanmışların mukaddes ülküsünü koyar. Buna göre İslamcı muhafazakâr siyasetin politik şiarının bu iki zıt kutbunda Kürtler ilk safta yer almaktadır. Tam da bu noktada ortak kültürel ve dini değerleri benimseyen Kürtler, iktidar ve onun destekçileri nezdinde “kardeş” ve dolayısıyla “din kardeşi” olarak görülebilmektedir. Mikro ölçekteki kardeşlik ve din kardeşliği söylemlerinin Kürt ve Kürt meselesi açısından muhafazakâr siyasetteki bağlantısının görünür olduğu böylesi bir zeminde söz konusu söylemlerin, söylem icracısı iktidarlar lehine

sağladığı aşikâr kimi siyasi kazanımları olmalıdır ki, siyasi mitinglerde “benim Kürt kardeşim” seslenişinin uyandırdığı duygusal cezbeyle miting alanını dolduran yüz binlerce insan coşkuyla kapılıp gidebilsin. Bu kavramsal yapı çerçevesinde, çalışmanın ilk bölümünde ilgili alan-yazın taranarak muhafazakâr siyasetin bütünleştirici diskuru üzerine kapsayıcı bir tartışma yürütülmüştür. Ardından Kürt ve Kürt sorunu ekseninde kardeşlik ve din kardeşliği üzerine genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmış olup, son olarak analitik hatların belirlendiği bölümde ise, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın miting konuşmaları söylem çözümlemesine tabi tutulmuştur. Böylece kavramsal tartışma yoluyla elde edilen bulguların analizi ile muhafazakâr politik ve/veya popülist söylemler üzerine eleştirel bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır.

Kardeşlik ve din kardeşliği söyleminin oldukça spesifik nitelikli bir konu olması nedeniyle ilgili literatürde çok fazla sayıda çalışma bulunmadığı gözlenmiştir. Literatürde bulunan bazı çalışmalar ise şu şekilde özetlenebilir: İbrahim Karataş, “The Discourse of Brotherhood in Turkish Foreign Policy during the AK Party Era” (2021) adlı makalesinde Türk dış politikasında bir ülkenin kardeş olarak ilan edilmesinin gerekçelerini irdelemiştir. Yazar çalışmada, bir ülkenin Türk kökenli ya da Müslüman olması durumunda kardeş ülke ilan edildiği sonucuna ulaşmıştır. Mehmet Mim Kurt, “‘Müslüman Kürt Kardeşim’: İç Sömürge ve İslamcı İktidar” adlı makalede (2020), Kürtlerin kardeşlik ve din kardeşliği ülküsünün biricik muhatabına nasıl dönüştüklerini tartışmaktadır. İslamcı siyasetin bütünleştirici ideolojik seslenişinin Kürtler üzerinden pratiğe dönüşme olanağı bulduğunu saptayan Kurt, sonuç olarak yinelenen kardeş, din kardeşi çağrısının tamamen politik olduğuna değinmektedir. Mücahit Koca ise, *Kardeşlik Ülküsü* (2008) isimli kitabında, kardeşliği din ve ortak geçmiş referansı ile almıştır. Yazar, çalışmada toplumsalın merkezine dini yerleştirerek İslamiyet çatısı altında bir araya getirdiği farklı etnik unsurları farklılıklarından arındırıp onları “Müslüman din kardeşi” olarak tanımlamıştır. Dinin devletin veya milletin kurucu ögesi olarak ele alındığı çalışmada, sonuç itibarıyla sosyal düzen içindeki tüm farklılıklar din kardeşliği ile bir ve aynı addedilmiştir. Beyza Uslu, “Kur’an’da Kolektif Bilinç ve Mü’min Kardeşliği” (2018) isimli makalede, Kur’an’ın işaret ettiği kolektif bilinçten hareketle, İslam’daki mümin kardeşliği kavramını sosyolojik açıdan ele almıştır. Yazar çalışmanın sonucunda mümin kardeşliğinin evrensel bir nitelikte olduğuna ve İslamiyet’in ırk, dil, din, rol, statü gibi farklılıkları kardeşlik potasında erittiğine vurgu yapmıştır. Yanı sıra, çalışmada İslamiyet referansı ile tüm Müslümanların kardeş olarak kabul edildiğine değinilmiştir. Cuma Çiçek, “Ulus, Din, Sınıf Türkiye’de Kürt Mutabakatının İnşası” (2015) adlı çalışmada Kürt kimliğinin inşasında temel aktörler arasında yer alan din ve ulus kavramlarını irdelemiştir. Çalışmada İslamiyet’e bağlı muhafazakâr Kürtlerin, Kürt ulusalcı kanadın aksine, toplumun temel dinamiğine milli öğeleri değil, dini yerleştirdiklerini saptamıştır. Yanı sıra, yazar Kürt İslamcı grupların, Kürt bölgelerindeki diğer seküler ya da sosyalist oluşumları İslami değerlere yönelik bir tehlike olarak algıladığı sonucuna ulaşmıştır. Adil Bor, “Kur’an’da Kardeşliğin İnsani ve Ahlâki Temelleri” (2018) adlı makalesinde, Kur’an’da bahsedilen kardeşliğin insan ilişkilerine nasıl etki etmesi gerekliliğini tartışmıştır. Sonuç olarak din referanslı kardeşlikte, “merhametli olma”, “adaletli tutum sergileme” gibi ahlaksal boyutlu prensiplerin olduğu saptanmıştır. Y. Furkan Şen de, “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Milliyetçilik Söylemi: Bir Siyasal Söylem Çözümlemesi” (2015) adlı çalışmada AK Parti’nin

milliyetçilik konseptini, mitingler ve parti metinleri üzerinden incelemiştir. Çalışma sonucunda AK Parti'nin milliyetçilik söyleminin iki temel referans etrafında şekillendiği saptanmıştır: Birincisi, Kemalist ideolojinin Türklüğü ön plana çıkararak milliyetçilik anlayışının terk edilmesi, ikincisi ise Kürt meselesinde alışılmışın dışında yeni ve özgün bir söylem geliştirmesidir. Burak Özer, "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Muhafazakârlık Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme" (2019) isimli makalede, AK Parti'nin söylemi, onun muhafazakâr düşüncesinin özünü oluşturan aile, din gibi kavramlar üzerinden tartışılmıştır. Çalışmada, AK Parti'nin muhafazakâr fikrinin temel kavramlarından olan dinin toplumun birlik beraberliğine katkı sağlaması ve din kardeşliği söyleminin ortak coğrafyada, ortak kültürel değerlere işaret etmesi, partiyi siyasal partiler içinde farklı bir konuma yerleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Literatürdeki bu ve benzeri ilgili çalışmalar göz önüne alındığında Norman Fairclough'un söylem çözümlemesi yöntemine başvuru bu inceleme benzer çalışmalardan farklı olarak Demokrat Parti'nin (DP) politikalarından Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidarına uzanan çizgide konuyu tarihsel, siyasal ve toplumsal bağlamda ele alıp, sağ muhafazakâr siyaset söyleminin toplumu aynılaştırmadaki motivasyonunu ve söz konusu aynılaştırmının toplumdaki etkilerini Kürt kimliği ve meselesi ekseninde anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Siyasette Kardeşlik ve Din Kardeşliği Motifi: Siyasal Aktörler, Muhataplar, İcracılar

Kan bağı dışında bir kardeşlik ihyası, duyguların ya da etnik kimliğin ilga edildiği bir fikrinsel zeminde insan oluşun merkezine birlik olma dürtüsünü yerleştirirken, temel dayanak olarak dini alır. Din referanslı birlik olma gerekliliği siyasete tercüme edildiğinde ise, dış siyasette diğer ülke vatandaşları din veya ortak kültürel geçmişle; iç siyasette toplumun bütünsel mozaiki tek din, tek dil, millet ve vatandaşlık çağrısıyla kardeşlik ve din kardeşliği ülküsünün biricik muhatabına dönüştürülür. Din kardeşliği ile bağlantılı olarak İslam'ın sağladığı inanç estetik ve kültür zemininin kavranması gerekliliğine vurgu yapan Mücahit Koca, "Zengin de, yoksul da, şehirli de, köylü de, arabesk dinleyen de, sanat ve klasik müzik dinleyen de İslam dendi mi aynı şeyi anlamalı. 'Müslümanlar kardeştir' düsturunu ilke edinin; duygusallığın ötesinde millet, devlet ve medeniyet açılımlarıyla kardeşlikte bütün farklılıkları birliğe tebdil etmeli" diyerek çeşitliliği İslamiyet çatısı altında beraberliğe aktarmaktadır.¹ Türkiye siyasetinde ise kardeşlik sıfatının addedilmesi için temel referans, ülkenin/devletin Türk kökenli olması ya da topluluğun/toplumun Müslüman olmasıdır.² Böylece kardeş kavramı biyolojiden ideolojiye doğru politik kimlik yolculuğuna dâhil edilmektedir. Bu yolculukta biyolojik kan bağı, yerini iç ve dış politikada olumlu dönüş almayı hedefleyen, dost ve müttefik kavramlarıyla şekillenen siyasetin ideolojik çıkar bağına bırakılmaktadır. Söz konusu politik menfaatler doğrultusunda siyaset, ulusun sınırları içinde kalanları ve ulusal sınırlar dışında kalan fakat etnik ve dini ortak kimliğe sahip olanları kardeş olarak çağırılmaktadır. Politik kardeşlik ve din kardeşliğinin muhatapları olarak Türk veya Sünni olmayan bütün etnik ögeler, dini ve milli kimliklerinden

1 Mücahit Koca, *Kardeşlik Ülküsü* (İstanbul: Sur Yayınları, 2008), 15.

2 İbrahim Karataş, "The Discourse of Brotherhood in Turkish Foreign Policy during the AK Party Era," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 12 (2021): 39.

teklilik motifıyla bezenmiş ulus tahayyülü lehine feragat ettirilmektedir. Türk-İslam sentezini benimseyen sağ muhafazakâr İslamcı idealin Kürtlere ulusal kimlik yerine ideolojik kimliği sunmasındaki yegâne motivasyonu da yine söz konusu ulus tahayyülüdür. Bu noktada Benedict Anderson'un şu tespitine değinmek yerinde olacaktır: "Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur- kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık için olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir."³

Ancak İslam referanslı siyasetin ya da muhalefetin çok güçlü olmadığı 1930'larda Kürt ulusalcılığı İslamiyet'le yol ayrımına girmiştir. Bu dönemden itibaren Kürt kimliğinde dini kavramlar yerine laik nitelikli etnik unsurlar ön plana çıkmıştır.⁴ Kürt ulusalcıları, İslam'ı Türkler ve Kürtler arasında "din kardeşliği" hissini harekete geçirdiği gerekçesiyle bir engel olarak görmüştür. "Kardeşlik" şiarı Kürt ulusalcıları için etnik kimliğin Türklük potası içinde eritilmesi/asimile edilmesine karşılık gelmiştir.⁵ Yine de sağ siyasetin bütünleştirici iddiaları ile kardeşlik ve din kardeşliği ülküsü tamamen işlevsiz bir görüntüye bürünmemiştir. İslam referanslı Kürt siyaseti, sağ muhafazakâr İslamcı siyaset içinde filizlenmiş ve Müslüman Türk ve Kürt kardeşliği hem siyasal alanda hem gündelik yaşamda karşılık bulmuştur. Denilebilir ki, Kürt ulusalcı kanadın bütün itirazlarına rağmen, ne muhafazakâr Kürtler dini bağlarından kopartılabilmiş, ne de siyasetin Kürt'ün bizatıhi kendisine seslenen bütünleştirici diskuru karşılıksız kalmıştır. Öyle ki, Kürt İslamcı fikri benimseyenlerin dünyayı dini bir pencereden algılayıp anlamlandırdıkları ve bu grupların toplumun temel dinamiği olarak etnik/milli aidiyeti ya da toplumsalın içindeki cinsiyet rollerini değil, dini ve dolayısıyla İslamiyet'i referans aldıkları söylenebilir. Ekonomik sınıf, milliyet, cinsiyet vb. toplumsal düzeni inşa eden kavramlara farklı oranlarda önem veren İslam temelli Kürt bloğu, İslam'ı söz konusu kavramlardan farklı bir noktaya, toplumsal düzenin temeline yerleştirir.⁶ Böylesi bir sosyolojik manzara, sağ siyasetin mahir temsilcilerine homojenleştirici ideal veya ihtiraslarının teorik düzeyini pratikte test etme olanağı sağlar. Yanı sıra, "biz" bayrağı altında bir araya getirilen "vatan" ve "din" kardeşlerinin iktidarı sağlamlaştırıcı etkisiyle, muhalif tehdit unsurları ilga edilmekte ya da tamamen ortadan kaldırılamasa bile şiddetin meşru olduğu öteki kutba havale edilmektedir.

Öte yandan, İslam temelli Kürt siyasetinin Türk muhafazakâr İslamcı ideolojiyle ortak dünya görüşünü paylaştığı bir payda mevcuttur. Türkleri ve Kürtleri din kardeşliği noktasında buluşturan bu ortak zihinsel bakış açısında, değerlerin ya da algılayışların muhafazasına yönelik tutum ve davranışlar zuhur eder. Burada Cuma Çiçek'in şu saptamasına kulak vererek söylersek; "Kürt İslamcı gruplar aşırı modernist, seküler ve sosyalist grupları Kürt bölgesinde İslami değerlere, kültüre ve sosyal düzene yönelik ideolojik ve varoluşsal bir tehdit

3 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır. (İstanbul: Metis Yayınları, 2007), 20.

4 1925 tarihli Şeyh Sait İsyanı ise, dini ve siyasi unsurlar barındıran iç ve dış dinamiklere bağlı olarak gelişen bir başkaldırı olarak literatüre geçmiştir. Bu yönüyle salt bir etnik isyan olarak değerlendirilmemektedir.

5 Ahmet Yıldız, "Kürt Ulusal Hareketinin Üç Tarz-ı Siyaseti," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler* içinde, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 550.

6 Cuma Çiçek, *Ulus, Din, Sınıf Türkiye'de Kürt Mutabakatının İnşası* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 157.

olarak görmeye hemfikirdir”⁷ Tam da bu noktada, iktidar, kitlelerin desteğini kazanmak için demagoglarının maharetli diline ihtiyaç duymaktadır. Böylece siyasi parti temsilcileri, tutum, davranış ve beklentilerini tahlil ettiği kitlelerle ortak dili konuşabilmektedir. Sözcüleri kardeşlerim, hemşerilerim vb. seslenişler yoluyla kitlelerle hemhal olunur. Ortak dil sayesinde birlik, beraberlik ve aynılık kavramlarıyla teklik şiarı ideolojik bir zeminde belki de toplumun aleyhine ama siyasetin lehine olacak şekilde propagandanın kurucu ögesine dönüşmektedir.

Türkiye’de AK Parti’nin iktidara geçmesiyle birlikte, Kürt meselesi İslamcı sağ muhafazakâr siyasetin ümmetçi söylemi pratikte sınanması adına değerli bir fırsata dönüşmüştür. Türkiye’nin laik ulusalcı düzeni içinde Kürtler, görece uzun bir süre verimsiz ve kısır tartışmalara şahitlik ettikten sonra AK Parti tarafından din kardeşliği ve daha geniş anlamda ümmetçilik anlayışı politikalarının pratikteki yansımalarının öznesi haline gelmiştir. Bu dönüşüm ile birlikte pratiklerin İslamcı bir karışımla sunulması ve böylece tahakkümün sürdürülmesi amaçlanmıştır.⁸ İktidarcı muhtelif aygıtlar aracılığıyla tedavüle sokulan din kardeşliği ve ümmetçilik seslenişleri, dini motiflerin İslam referanslı siyasete uygun bir şekle büründürülmesi anlamına gelmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise, laiklik mefhumu ve bu mefhumun AK Parti iktidarı tarafından algılanış biçimidir. Bilindiği üzere, laiklik yalın biçimiyle devletin her dine eşit mesafede durmasıdır. Ancak AK Partili siyasi figürler laikliği dinin karşısında konumlandırıp muhafazakâr ideolojiyi benimseyen destekçileri nezdinde Kemalist ideolojiyi ve dolayısıyla seküler yaşam biçimini politik saiklerle radikal biçimde eleştirmiştir.

Türkiye iç siyasetinde kardeşlik ve din kardeşliğinin bir diğer muhatabı da Ortadoğu’daki çatışmalar sonucunda geçici koruma kapsamında Türkiye’de misafir edilen Suriyelilerdir. Nitekim AK Parti’nin ve büyük ölçekte dindar seçmenin, Suriyeli göçmenlerin çoğunluğunun Müslüman olması dolayısıyla Türkiye’ye girmelerini olumlu karşıladıkları söylenebilir.⁹ Bu bağlamda, siyasi alanda din ve millet kavramlarının iç içe olduğu yorumu yapılabilir. Milletin temel sacayağına dini yerleştiren anlayış, dini ve milli kimliğin bir sentezi olarak ulusu tasvir etmektedir. Böylece din ve millet kavramını birbirinden ayırmak oldukça zor olabilmektedir. Yine de AK Parti seçmenin Suriyeli mültecileri dindar kimlikleri nedeniyle memnuniyetle karşıladığı böylesi bir zeminde, CHP’lilerin Suriyelilere karşı daha mesafeli bir tutum sergilediği, MHP seçmenin de Suriyeli göçünden rahatsız olduğu söylenebilir.¹⁰ Bu bağlamda Türkiye siyaset alanında muhalefetin tutumuna rağmen özellikle iktidar tabanında ve dolayısıyla medyada geçici koruma kapsamındaki Suriyeli konukların din kardeşi ilan edilmesi kaçınılmazdır.

7 Çiçek, *Ulus, Din, Sınıf Türkiye’de Kürt Mutabakatının İnşası*,157.

8 Mehmet Mim Kurt, “‘Müslüman Kürt Kardeşim’: İç Sömürge ve İslamcı İktidar,” *Kürt Araştırmaları Dergisi* 3, (2020): 12.

9 Ali Çarkoğlu ve Ezgi Elçi, “Coreligionist Populist Attitudes towards Syrian Refugees in Turkey,” *National Identity and Social Cohesion* içinde, ed. Nils Holtug ve Eric M. Ulsaner (Colchester: ECPR Press, 2021), 207.

10 A.g.e.,207.

Kardeşlik ve din kardeşliğinin asli muhatabına dönecek olursak, Kürt kimliği ve algısının Kemalist ideolojiden AK Parti'nin popülist söylemine uzanan geniş yelpazedeki dönüşümünü şu şekilde özetlemek mümkündür:

“Özellikle AKP dönemi ile birlikte Kemalizm’in Türkleştirme amaçlı inkarcı politikasının belirlediği söylemlerin ve politikaların yerine daha çok Kürtleri milletin kültürel/folklorik bileşeni olarak konumlandıran, onun bir etnik grup olarak varlığını kabul eden yeni bir proje devreye sokulmuştur. Bu proje, Türklüğü Müslüman nüfusun tümünü kendi bünyesinde eritici bir kategori olarak sunan Kemalist resmî ideolojiye karşı, Sünni kültürel ortaklıklara vurgu yapan bir millet kategorisini temel alıyordu. AKP’nin projesi, Kürtleri bir ulusal kategori olarak reddetse de, Kemalist politikardan farklı olarak bu dinsel referanslı millet kurgusunun kültürel bir rengi olarak tarif ederek, siyasal olmayan bir tanıma öneriyordu.”¹¹

Yukarıdaki saptamada Kürt varlığının ele alınışında etnik öğeler yerine dini öğelerle şekillenen bir anlayışa değinilmesi gerçekten şaşırtıcıdır. Zira AK Parti'nin millet kurgusunda, Kürtlerin konumu ile birlikte tanımı da netleşmektedir. Konum olarak millet kurgusunun başat unsurları arasına yerleştirilen Kürt kimliğini Kemalizm'in Türk kimliğine entegre olma zorunluluğundan farklı bir şekilde ele alan AK Parti'nin bu noktadaki temel motivasyonu tahakküm alanını genişletmek olarak okunabilir. Sıklıkla Kürtlerden bahsedilmesi, ortak noktaların politik söylemin sürmanşetine taşınması Türkiye’de yaşayan ve siyasi partiler için destekçi ya da taraftar olabilme ihtimali olan muhafazakâr Kürt varlığından dolayıdır ki, geçmişin kimliksel çatışmalarına tanıklık eden kitlelerde de birlik ve beraberliğin yüceltiildiği ortaklık vurguları karşılık bulabilmektedir. Deyim yerindeyse, bundan dolayı kitlelerin birliktelik ihtiyacının tahlilini yapan siyaset, talebe karşılık bütünleştirici söylemlerini arz etmektedir. AK Parti'nin yeni Kürt tanımı da bu arz-talep dengesi içinde uygun şartların oluşmasıyla beliren ve ulus anlayışına koşut geliştirilen stratejik bir hamleye karşılık gelmektedir. Sosyolojik tahlilleri sonucu kitlelerin tevecçühünü kazanan siyaset, kültürel hegemonya alanında statükosunu sürdürmeyi ummaktadır. Tam da bu noktada, Kürtlerin etnik varlığına yönelik ideolojik bir hamle olan din ve kültür kaynaklı bir tanıma girişimi, siyasetin, siyasal eğilimini değiştirebileceği her bireye temas etme niyetine koşuttur. Nitekim 1950’li yıllarda da Demokrat Parti (DP) tarafından Türk kimliğinin yanı sıra Kürt kimliği de İslami bir niteliğe büründürülüp siyasete eklenmiş ve bu durum DP'nin mirasçısı sayılabilecek Adalet Partisi (AP) ile 1960’lı yıllara taşınmıştır. 1970 yılında Necmettin Erbakan öncülüğünde muhafazakâr İslamcı çizgideki Milli Nizam Partisi'nin (MNP) kurulmasıyla hem ülkenin birçok yerinde hem de Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Kürt dini muhalefeti yeni bir görünüme bürünmüştür.¹² Aslında Kürt ulusalcılığının İslamiyet ve sol ile olan bağının evrensel bir üsluba karşılık geldiği, ama etnik mahiyetin bu üslubu etkisiz bıraktığı, biçimsizleştirdiği ve böylece Kürt milliyetçiliğinin temel unsurlarının İslam ve sol olmadığı ileri sürülebilir. Söz konusu öğeler başat olduğunda

11 Cenk Saraçoğlu ve Melih Yeşilbaş, “Minare ile İnşaat Gölgesinde,” *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat* içinde, haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu (İstanbul: Yordam Kitap, 2015), 942.

12 Çiçek, *Ulus, Din, Sınıf Türkiye’de Kürt Mutabakatının İnşası*, 109.

Kürt kimliğinin ikinci plana itildiği, kimliğin başatlığı halinde İslam ve solun araçsal seviyeyi geçemediği görülür.¹³ Kürt etnik kimliği ile dini kimliğinin harmanlanıp yeni bir siyasi kimlik kazandırıldığı zeminde ise siyaset üst kimlik olarak dini kimliği benimsemiştir denebilir. Böylece kardeşlik ve dolayısıyla din kardeşliğine hareket alanı sağlanmaktadır. Elbette siyasetin tanıdığı dini kimlik politik bir üsluba karşılık gelmektedir. Bu üslup ortak din referansından hareketle aynı dine mensup etnik unsurları bir araya getirip onları kardeş olarak tanımlamaktadır. Muhafazakâr siyasetin böylesi bir politik tavrının siyasal mitinglere yansımaları ise, çalışmanın yöntemini izleyen bölümde kuramsal referanslar ışığında, analize tabi tutulan ilgili miting konuşmalarından hareketle incelenmiştir.

Yöntem

Çalışma, kardeşlik ve din kardeşliği kavramlarından hareketle İslamcı muhafazakâr ideolojinin, özel olarak da AK Parti'nin tüm kesimler için kuşatıcı olmayı hedefleyen söylemlerini Kürt sorunu ekseninde tarihsel, siyasal ve toplumsal bağlamı içinde irdelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, İslamcı muhafazakâr siyasetin bütünleştirici diskurunun hangi tezahürlerde görünür olduğu ve toplumsal alanda nasıl bir değişim ve dönüşüm yaratma amacını taşıdığı konusu tartışılmıştır.

Çalışmanın analiz bölümünde 59 il mitinginden Kürt nüfusun yoğunlukta olduğu üç ilde düzenlenen mitingin içeriği incelenmiş olup, belirlenen siyasi mitinglerin analizinde Norman Fairclough'un söylem çözümlemesi yönteminden yararlanılmıştır. Foucault'ya göre söylem, "yasak, akıllılık-delilik ve doğruluk istencinin baskıcı, dışlayıcı etkileri ile şekillenmiş ve üretilmiştir. Aklın sessizliği dahi, söylem unsurlarının paylaşılmasına hizmet etmiştir."¹⁴ Söylem çözümlemesi ise, "bir metindeki anlamların ortaya çıkarılması için bağlamsal ve metinsel düzeyde çözümleme yapılmasıdır."¹⁵ Fairclough, söylem analizini üç aşamalı bir model olarak sunar. Tanımlama, yorumlama ve açıklama başlıklarıyla söylemin üç temel boyutunu belirler. Biçimsel özelliklerle ilgili olan ilk aşama; metnin dili, semantiği, sözcük seçimleri ve gramerinin incelenmesini kapsar. İkinci aşama olan yorumlamada, metin ve etkileşim arasındaki ilişkiyle ilgilenir ve metni bir üretim sürecinin ürünü ve yorumlama sürecinde bir kaynak olarak ele alır. Fairclough bu aşamada yorum teriminin, etkileşimsel sürecin yanı sıra analiz aşaması için de kullanıldığına değinmektedir. Son olarak açıklama aşaması ise, üretim ve yorumlama süreçlerinin toplumsal etkisi ve belirlenimiyle etkileşim ve sosyal bağlam arasındaki ilişki ile ilgilidir. Özetle, açıklama aşamasında metnin oturtulduğu toplumsal bağlama değinilir.¹⁶ Fairclough'un söylem çözümlemesinde, metnin dili, sözcük seçimleri, gramatikal yapı ve mecazlı söyleyişleri çözümlenirken, metnin üretim sürecine etki eden etmenler ve sosyo-kültürel bağlamı dikkate

13 Yıldız, "Kürt Ulusal Hareketinin Üç Tarz-ı Siyaseti," 545.

14 Cevriye Demir Güneş, "Michel Foucault'da Söylem ve İktidar," *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 21, (2013): 64.

15 Ümit Atabek, "Söylem Çözümlemesi," *Medya Metinlerini Çözümlemek* içinde, der. Gülseren Şendur Atabek, Ümit Atabek (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007), 160.

16 Norman Fairclough, *Language and Power* (New York: Longman, 1989), 24-26.

alınır. Bu çerçevede, çalışmada belirlenen siyasi mitingler üretim süreçleri ile toplumsal bağlamı dikkate alınarak dil, gramer yapısı ve sözcük seçimi açısından analize tabi tutulmuştur.

Çalışmada ilk olarak kuramsal çerçeve içinde tartışma yürütülmüştür. Ardından siyasal seçim mitingleri, belirlenen kavramsal çerçeve içinde söylem çözümlemesi yöntemi ile incelenmiştir. Siyasal miting gibi hayli geniş bir evrenden olasılığa dayalı olmayan örneklem seçim tekniklerinden rastgele örnekleme tekniği seçilmiştir. Cumhurbaşkanı ve AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan 31 Mart 2019 yerel seçimleri kapsamında 8 Şubat 2019 30 Mart 2019 tarihleri arasında il ve ilçelerde toplam 102 (illerde yaptığı miting sayısı 59'dur) miting düzenlemiştir. Bu 59 miting çalışmanın evrenini oluştururken, örneklem olarak ise 9 Mart 2019 tarihindeki Diyarbakır mitingi, 25 Mart 2019 tarihli Ağrı mitingi ve 26 Mart 2019'daki Adıyaman mitingi seçilmiştir. Söz konusu mitinglere AK Parti'nin resmi Youtube hesabından erişilmiş olup, söz konusu miting videolarının içerikleri konuyla ilgili evrenden seçilen örnekleme tekniği ile "kardeşlik" ve "din kardeşliği" anahtar kavramları ekseninde eleştirel analiz edilmiştir.

Çalışmanın sınırlılıklarına gelince: Adıyaman ilinin etnik yapısı dikkate alındığında, bu ilde Türk ve Kürt nüfusunun yoğun olduğu görülmektedir. Ayrıca, Sünni Türk ve Kürt nüfusunun yanında Alevi Türkmenleri de bünyesinde barındıran Adıyaman ili kozmopolit bir görünüme sahiptir. Dolayısıyla Adıyaman mitingi, Adıyaman'ın farklı etnik ve dini unsurları bünyesinde barındıran bir şehir olması nedeniyle seçilmiştir. Nitekim sağ siyasal eğilimin farklılıkları homojenlik potasında bir araya getirme gayreti, ancak etnik ve dini çeşitliliğin olduğu bir zeminde karşılık bulabilir. Diyarbakır ve Ağrı mitinglerinin de yine oldukça geniş bir evrenden örneklem olarak alınması ise, söz konusu illerin etnik yapısıyla doğrudan bağlantılıdır. Zira AK Parti'nin bütünleştirici seslenişinin en temel muhatabı Kürtlerdir. Dolayısıyla 31 Mart 2019 seçimleri kapsamında AK Parti tarafından düzenlenen mitinglerden sadece üçü ilgili evren ve örneklem ışığında incelenmiş ve yer yer konuyla bağlantılı olan görseller de çözümlemeye tabi tutulmuştur. İkinci olarak, Türkiye siyasetinde kardeşlik ve din kardeşliği, Müslüman Kürt, vb. söylemler AK Parti'den önce de başka iktidarlar tarafından farklı zeminlerde ve çeşitli biçimlerde kullanılmıştır. Ancak bu çalışmanın kapsamı, somut olarak "Kürt Açılımı" gibi politik bir projeyi de hayata geçirme çabası ve iradesi koyan AK Parti dönemi ile sınırlı tutulmuştur. Dolayısıyla çalışmanın sınırlılıklarından birisi de budur.

Analitik Çerçeve: AK Parti Mitinglerinde Kardeşlik ve Din Kardeşliği Söylemi

Siyasetin ortak bir zaman ve mekânda sözleştiği kitlelerle bir araya gelmesi, yani mitingler düzenlemesi siyasal kampanyanın temel sacayakları arasındadır. Bu bölümde çalışmanın metodolojisine uygun olarak, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın üç farklı ildeki üç miting konuşması, ilgili yöntem ve örnekleme tekniği dikkate alınarak analiz edilmiştir. Böylece elde edilen bulgular konu bütünlüğü dikkate alınarak kuramsal tartışmayı da besleyecek şekilde kardeşlik ve din kardeşliği kavramları odağında sunulmuştur. Yanı sıra, çalışmada konuyla bağlı kurulabilecek bazı görsellere de yer verilmiştir.

Bulgular ve Tartışmalar

Çalışmanın metodolojisine uygun seçilen mitinglerde genel akış, iktidarın hizmetleri, bitmiş veya devam eden projeler, muhalefetin bir öteki olarak inşası ve kitlelerle hemhal olma durumu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu mitinglerde miting düzenlenen bölgeye ve/veya bölgelere yapılan hizmetlerden detaylı bahsedilmektedir. Ayrıca, muhalefet kanadında genellikle Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İyi Parti (İP) ve Halkların Demokrat Partisi (HDP) düzen bozucu, tehdit, tehlike, vb. olumsuz çağrışımlara karşılık gelecek bir dizi kavram setiyle sunulmaktadır. Kardeşlik ve din kardeşliği motifleri ise özellikle “Kürt kardeşlerim”, “benim Kürt kardeşlerim”, vb. kelime gruplarıyla politik bir hemhaliğe gönderme yapacak biçimde verilmektedir.

Bu bağlamda AK Parti'nin kitlelerin rızasını almak adına düzenlediği siyasi mitingler önem arz etmektedir. İncelenen AK Parti mitinglerinde görünür olan söylemlerden biri ise “Rabia”dır. Araçça dört anlamına gelen bu kavram adeta AK Parti'nin dört ana umdesi olan millet, bayrak, vatan ve devletin ideoloji sahnesine transferinin anahtarı gibidir. Bu noktada 26 Mart 2019'da Erdoğan'ın Adıyaman mitinginde halka, “*Rabiamız. Hazır mıyız? Öyle bir haykırılım ki Türkiye duysun. 16 bin 500 kilometre öteden duyulsun: Tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet. Bir olacağız, iri olacağız, diri olacağız, kardeş olacağız. Hep birlikte Türkiye olacağız*”¹⁷ diye seslenmesi homojen toplum tahayyülünün söz konusu dört umde ile formüle edildiğini göstermektedir. Keza, “DP'nin “Yeter, söz milletindir!” ibareli afişini de andıran Rabia, bir yandan milliyetçi-muhafazakâr manifestonun popülerleştirilmesini; diğer yandan da lider ile kitleyi hemhal eden bir gösteriyi karşılamakta gibidir: Tek bayrak, tek vatan, tek devlet, tek millet”¹⁸. Bu dört maddelik formülasyon, AK Parti'nin yeni ulusalcılık konseptine uygun olarak, muhafazakâr Kürtleri de içermektedir. Denebilir ki, iktidara paralel siyasal eğilime sahip İslamcı Kürtlerin korunması ya da alternatif yönelimlere kaymaması için AK Parti bu yolla millet kavramına Kürt seçmenini de eklemektedir. Rabia işareti ise, ortak paydada buluşturulabilecek tüm seçmen kitlesine hitaben kullanılmaktadır. Bir elin başparmağının içe doğru kapatılıp diğer dört parmağın havaya kaldırması şeklinde yapılan bu işaret adeta AK Parti'nin alametifarikası niteliğindeki göstergeler arasında yer almaktadır.

Böylesi bir teklif vurgusunu kendisine şiar edinen AK Parti, Kürt sorununda muhafazakâr siyasetten bütünüyle farklılaşan bir tavır sergilemiş olmamaktadır. Bilakis, bu tutumuyla, tahakkümün devamlılığını sağlayan ve meşrulaştıran politik, ekonomik ve toplumsal araçlarla kontrolü sağlamaya yönelik bir tutum içine girdiği söylenebilir.¹⁹ Nitekim böylelikle Kürtlere yeni bir tanınma olanağı sunan AK Parti, etnik kimliği geri plana iterek din temelli siyasi bir Kürt tanımını kültürel alanda tedavüle sokmuş olmaktadır. Bu bağlamda meydanlarda genel olarak muhalif unsurları bertaraf etmeye yönelik bir tutum içine giren AK Parti'nin bütünleştirici diskuru, bütün etnik çeşitliliği kapsayacak şekildedir. 25 Mart 2019'da Ağrı'da

17 AK Parti. “Cumhurbaşkanımız Erdoğan Adıyaman Mitingi'nde konuştu.” *YouTube*, erişim 27 Ekim 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=il6Qt4RT7WA>

18 İsmet Parlak, “Yerel Seçimler Ulusal Düşmanlar,” *SBF Dergisi* 3, (2015): 527.

19 Mehmet Mim Kurt, “‘Müslüman Kürt Kardeşim’: İç Sömürge ve İslamcı İktidar,” 23.

meydanı dolduranlara; “Bir olacağız, iri olacağız, diri olacağız, kardeş olacağız. Hep birlikte Türkiye olacağız” diye seslenen Erdoğan sözlerine şu şekilde devam etmiştir: “Kardeşlerim, lütfen gelin şu oyunu da bozalım. Bu ülkede Türk’ü Kürt’e, Kürt’ü Türk’e düşürmek isteyenlerle lütfen beraber olmayınız. Bizim Türk, Kürt, Laz, Çerkez, Gürcü, Abaza, Roman böyle bir derdimiz yok”.²⁰

Bu sözler, bir yandan hegemonik iktidar alanına etnik çeşitliliğin tüm öğelerinin dâhil edilmesi biçiminde okunabilecekken; bir yandan da ret, inkâr ya da asimilasyon politikalarının yerine yeni bir stratejinin tedavüle sokulduğu biçiminde yorumlanabilir. Nitekim böylelikle ulus devletin ulusal sınırları içindeki farklı etnik, dini unsurların kimliksel ve inançsal varlıkları asimilasyona yönelik baskıya ihtiyaç duyulmaksızın ideolojik tanınma ile birlikte üst ortak kimliğe devredilmektedir. Yine böylece toplumun birbirinden farklı özelliklere sahip kesimlerinin aynı forma getirilmesiyle din, dil, ortak geçmiş, ortak kültürel alan gibi referanslarla politik kardeşlik inşası da tamamlanmış olmaktadır. Aslında söz konusu siyasi tanımın ve yeni hegemonya politikalarının devreye sokulmasının muhatabı Kürt kimliğidir. Bu bakımdan bir günah keçisi olarak, açık seçik biçimde mücrim tarafın olmadığı bir siyasal evrende kimliksel çatışmanın da olmayacağı, ancak mücrimin varlığının çatışmayı sürekli kılmasından dolayı söz konusu siyasal söylem alanının manevi alanda kodlandığı söylenebilir. Her iktidar biçimi çatışma ve tehditten beslenir ki, varlığını meşrulaştırdığı ve gerekçelendirdiği makul noktada karşısında sürekli olarak tehlike arz eden bir oluşum ya da durum bulmak zorundadır. Zira Erdoğan’ın Türk-Kürt kardeşliğine zeval gelmemesi yönündeki temennisi kitlelerin zihninde ötekinin tekinsiz imgesini netleştiren bir uyarı niteliğindedir. Yanı sıra, Erdoğan’ın sözlerinden birlik, beraberlik söylemleriyle Kürt ulusal ve dini kimliğini Türk Sünni kimliğine kardeşlik çağrısıyla aktarma çabası şeklinde bir örtük anlam da çıkarılabilir. Elbette söz konusu aynılaştırma politikaları siyasi kimliği inkâr etmede yeni bir anlayışın dolaşıma sokulmasına karşılık gelir.

Meseleye tarihsel açıdan bakıldığında ise, sağ siyasal eğilimin bugünkü politikalarına karşın, cumhuriyetin ilk yıllarından 1990’lara kadar devlet tarafından “Türk vatanında Kürt yoktur” söyleminin benimsendiği görülür. Ne var ki, Kürt kimliğinin reddi meseleyi çözüme kavuşturamamıştır. Bilakis, devlete mesele üzerinde konuşma zorunluluğu doğurduğu söylenebilir. Kimliğin reddine karşın devlet nezdinde mesele tarihsel süreç içinde farklı bir görünüme bürünmüştür. Nitekim suskunlukla sorun silikleşmediğinde ve konuşma gerekliliği hasıl olduğunda, devlet etno-politik mahiyetten öteye meseleyi yeni kavramlarla tanımlama ihtiyacı hissetmiştir. Mesut Yeğen’in de belirttiği gibi, geline noktada Kürt sorunu; “irtica”, “gavur kıskırtması”, modern öncesi zamanların “aşiret zihniyeti” ya da bölgenin ekonomik olarak “geri kalmışlık”ı gibi terkipler üzerinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır.²¹ Günümüzde Kürt etnik kimliği, bizatihi Millî Görüş Hareketi’nin mirasçısı olan ve kendisini hareketin yenilikçi kanadı olarak tanımlayan AK Parti tarafından Sünni din kardeşliğine tercüme edilmiştir. Böylece

20 AK Parti. “Cumhurbaşkanımız Erdoğan Ağrı Mitingi’nde konuştu.” *You Tube*, erişim 15 Ekim 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=KU0pAoyN55g>

21 Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 128-129.

Kürt kimliği dini motiflerle bezenmiş bir kardeşlik şiarının biricik muhatabına dönüşürken, AK Parti iktidarı bir yandan İslam referanslı siyasi teoriyi pratiğe yansıtmak, diğer yandan da siyasi güç devşirmek için ilgisini Kürtlere yöneltmiştir.

Söz konusu ilgi Erdoğan'ın miting konuşmalarında “benim Kürt kardeşlerim” ve “benim Kürt kardeşlerimin oyu”, vb. sözcüklerle görünür olmaktadır. Bu bağlamda Erdoğan'ın Mart 2019 yerel seçimleri kapsamında Adıyaman mitinginde o dönemki HDP eş başkanı Sezai Temelli'ye ithafen sarf ettiği şu sözlerle değinmek yerinde olacaktır:

“Şimdi kardeşlerim, bu adam Kürt değil biliyor musunuz? Ama bu adam ne idüğü belirsiz. Bu adam benim Kürt kardeşlerimi istismar ederek oradan rant elde ediyor. Ama siz bu ülkeyi bölemeyeceksiniz. Buna gücünüz yetmeyecek. Bu tehdit dilini, bu küstahlığı benim Kürt kardeşlerim sineye çeker mi? Bunlar kim oluyor da benim Kürt kardeşlerimin oyunu CHP'ye, adı iyi ama kendisi karışık partiye pazarlayabilir.”²²

Mart 2019 yerel seçimleri öncesinde muhalefet cephesinde CHP'nin lehine denilebilecek gelişmelerin yaşanması iktidar cephesinde tepki ile karşılanmıştır.²³ Deyim yerindeyse, iktidarın alarmına geçtiği bir kriz ortamı oluşmuştur ve kriz ortamında “kitleler en kolay bir günah keçisi yaratılarak sakinleştirilir.”²⁴ Bu bağlamda Erdoğan, muhalefeti günah keçisi olarak lanse edip ötekileştirmiştir. Tam da bu noktada korku ile siyaset arasındaki ilişkinin öteki ile bağlantısına değinilebilir. Korku siyasetinde korkuyu sürekli kılmak için bir ötekine ve öteki ile mücadelenin kutsandığına değinir Halis Çetin ve ekler; “Korku ve iman ile, kaos ve itaat ilkeleri birbiri içinde eritilip kaynaştırılır.”²⁵ Burada da ötekinin sürekli tehdidi diri tutulmuş ve mücadele kararlılığına net bir üslupla değinilmiştir. Kuşkusuz bunu yaparken, Kürtler kardeş olarak çağrılmış ve ötekinin hedefinin bizatıhi Kürt kardeşlerin iradesi olduğu vurgulanmıştır. Diğer bir deyişle, yaratılan günah keçisinin karşısına birlik ve beraberlik mesajlarının alıcısı olarak Kürtler yerleştirilmiştir. Öyle ki, başlarda güneydoğu meselesi olarak tanımlanan Kürt sorunu uzun yıllar boyunca maddi ve manevi kayıplara neden olmuş ve bittabi birlik olma ihtiyacı hâsıl olmuştur. Soruna ılımlı ve mantıksal çözüm getirmeyi uman birlik, beraberlik, bütünlük, vb. mesajların tedavüle girmesi kimi noktalarda sorunun bir parçası haline gelmiştir ki, bu durum meselenin etnik boyutunu iyice silikleştirmiştir. Kürt “kökenli” vatan kardeşlerinin üzerinde ulus-devletin bekasını hedef alan dış mihrakların yegâne ihtirasının görünür olduğuna ikna olan Mahmut Çetin meseleyi şu şekilde ele almıştır:

“Etnik kabul de bir çeşit inanç olduğuna göre, kendini Kürt kimliği ile ifade etmek isteyen insanımıza da saygı göstereceğiz. Bazı bölücü yaklaşımlar bu masum insanlarımızı kışkırtsa

22 AK Parti. “Cumhurbaşkanımız Erdoğan Adıyaman Mitingi'nde konuştu.”

23 HDP'nin İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde aday çıkarmaması üzerine, CHP daha fazla oy alma ve dolayısıyla yerel seçimden galip çıkma şansını yakalamıştır.

24 Charlie Campbell, *Günah Keçisi Başkalarının Suçlarının Tarihi*, çev. Gizem Kastamonulu. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 19-20.

25 Halis Çetin, *Korku Siyaseti ve Siyaset Korkusu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 21.

bile, biz başta Kürt kelimesi olmak üzere, Kürt halklarının önemli bir kısmının Türk kökenli olduğu gerçeğini ve en az bin yıldır birlikte yaşamakta olduğumuzu hatırlatmaya devam edeceğiz.”²⁶

Bu pasajdan da anlaşılacağı üzere, ortak geçmiş ve Osmanlı medeniyetinin kadim zamanlarındaki yaşam formu, aynı zamanda ulus devletin homojenleştirici ülküsünün temel referansıdır. Bu ülkü, üst Türk kimliğini kabul edip din ortak referansı ile kültürel alanda siyasi iktidarın sancağı altında birlikte yaşamının şartı gibidir. Kardeşlik söylemi de bu noktada değerini bulmaktadır. Ortak üst kimlik, tek vatan ve aynı dine mensubiyet vatandaşlara politik kardeşliği vaaz etmektedir. Kültürün heterojen unsurlarının teklik potasında ikna olunmuş ve indirgemeci bir tavırla reddi, yazılı eserlerde kendisine yer bulabildiği gibi, bazen siyasetin resmî ve yarı resmî ideolojisinde de elbette politik saiklerle ya da beklentilerle görünür olmaktadır. Kimi zaman da bu durum ideolojik bir ezbere dönüşür: *“Biz ne diyoruz: Rabia. Rabia, Rabia. Hazır mıyız? Tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet”²⁷*. Erdoğan’ın Ağrı mitinginde sarf ettiği bu sözlere başka mitinglerde ve açılış konuşmalarında da denk gelmek olasıdır.

Yanı sıra, Erdoğan’ın Mart 2019 yerel seçim kapsamında gittiği illerde meydanlara benzer söylemlerle seslendiği de söylenebilir. 25 Mart 2019’da Ağrı’da *“Gelin kalbi Ahmed-i Hani gibi sevgi dolu bu şehirde kardeşliği birlikte yüceltelim”²⁸* diye seslenen Erdoğan, bir gün sonra gittiği Adıyaman’da da halka yine benzer bir üslupla *“Durmak yok, yola devam. Soğuk sıcak demeden, kar tipi demeden, ayaza yağmura aldırmadan, illerimiz, vatandaşlarımız arasında ayırım yapmadan tüm Türkiye’yi dolaşyoruz... Gittiğimiz her yerde kardeşliğimizi yüceltiyoruz. Buruk gönülleri, kırık kalpleri tamir etmeye çalışıyoruz”²⁹* şeklinde seslenmeyi tercih eder. Öyle ki, siyasette sıklıkla dinle beraber telaffuz edilen kardeşlik sözcüğü adeta manevi bir kültürel sermayeye dönüşüp kutsallaştırılmış gibidir. Kardeşliğin kutsallaştırıldığı böylesi bir zeminde sağ siyasal algı, bürokrasi terminolojisindeki Türkiye’nin bölgede stratejik konumda yer aldığı kabulünün karşısına jeostratejik bir üslupla, Türkiye’nin Osmanlı mirasçısı referansı ile bölgede merkezi konumda yer aldığı tezini yerleştirirken, kardeşliğin ve din kardeşliğinin muhatabı sadece Kürtler değil, muhafazakâr İslamcı siyasetin en belirgin söylemiyle Ortadoğu’daki bütün “mazlumlar”dır. 25 Mart 2019’da Erdoğan’ın Ağrı mitingindeki sözleri bu tespiti destekler niteliktedir:

“Bugün ister Irak’ta olsun ister Suriye’de olsun bölgemizde nerede bir Kürt kardeşimiz, diğer kökenlerden kardeşimiz varsa başı sıkıştığında aklına ilk gelen yer Türkiye’dir. Kardeşlerim bu devlet hepimizin ortak devletidir. Biz zulümden kaçarak ülkemize gelen milyonlarca insana kökenini, meşrebini sormadık. Mağdur ve mazlum olup olmadığına baktık. Irak’ta, Suriye’de

26 Mahmut Çetin, *Kart-Kurt Sesleri İsyancı Bedirhan Bey’in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Poetikası* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2002), 239.

27 AK Parti. “Cumhurbaşkanımız Erdoğan Ağrı Mitingi’nde konuştu”

28 A.g.e.,

29 AK Parti. “Cumhurbaşkanımız Erdoğan Adıyaman Mitingi’nde konuştu”

*yaralananlar ambulanslarla sınırlarımıza geldiğinde bu Kürt mü, bu Arap mı, bu Türkmen mi diye incelemedik. Hepsinin yarasını sardık. Hepsini de bağrımıza bastık.*³⁰

Öte yandan, seçimler yaklaştığında “eski Türkiye”nin yöneticileri olarak tasvir edilen öteki imgesi, sağ siyasette devamlılık arz eden bir mağdurluk psikolojisine bitişir. AK Parti’nin popülist diskurunda, Parlak ve Uz’un da belirttikleri gibi, söz konusu ötekiler daimî olarak haksızlık ve eşitsizlik noktasında bir araya gelip birbirlerini desteklemektedir.³¹ Mağduriyet ve komplo teorileri üzerinden üretilen dost-düşman karşıtlığı muhalefetin hareket alanını daraltacak şekilde işlemektedir. AK Parti iktidarı, tam da ötekilik betimlemesine uygun biçimde, oyun, pazarlık, vb. kavramlar atfedip muhalefeti vatandaşlara tehlike, kendi iktidarına ise bir tehdit olarak yansıtmaktadır. Mart 2019 yerel seçim kampanyası için gittiği Diyarbakır’da Erdoğan meydandakilere şöyle seslenmektedir:

*“Biz Kürt kardeşlerimizin ne Irak’ta, ne Suriye’de, ne de başka bir yerde emperyalistlerin planlarına alet olmamaları için mücadele ediyoruz. Buna karşılık onlar ısrarla Kürt kardeşlerimizin canlarını ve geleceklerini pazarlık aracı olarak kullanıyor. Biz işte bu oyunu bozuyoruz. Onun için bu seçim en çok Kürt kardeşlerimiz için bir beka meselesidir. Peki Kürt kardeşlerimizin eskiden beri birçok sıkıntıları yok muydu? Tabii vardı. Ama Türkiye’de her etnik unsurun kendine göre bir sorunu var. Hepsini aştık ve aşıyoruz.”*³²

Erdoğan’ın konuşmasında tekrar sıklığıyla öne çıkan “kardeşlerim” vurgusu, dinleyiciler üzerinde gizli veya açık bir telkin biçimi olarak güçlü bir rıza üretecek yoğunluktadır. Bu telkinle birlikte, AK Parti ayrıca seçim zamanında oy devşirmek için tarihi hafızaya da başvurur. Geçmişin farklı biçimlerde tartışılabilen olaylarını kendi çıkarlarına uygun bir kavrayışla gündeme getirerek siyasal kampanyaya dâhil eder (Bkz. Görsel 1).

30 AK Parti. “Cumhurbaşkanımız Erdoğan Ağrı Mitingi’nde konuştu”

31 İsmet Parlak ve İpek Uz, “Mağdur/Mazlumdan Mağrur/Muktedire 30 Mart Seçimleri,” *Düşünen Siyaset* (Birikimler-II) 30, (2015): 78-79.

32 AK Parti. “Cumhurbaşkanımız Erdoğan Diyarbakır Mitingi’nde konuştu.” *You Tube*, erişim 11 Kasım 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=yhmLZ3pm97c>

Görsel 1. Din ile Siyasetin Mutlu Birlikteliği³³

AK Parti Kürt kimliğini kendisinden önceki iktidarların katı asimilasyon ve ret politikalarından farklı olarak ele alır. Nitekim Kürtlerin geçmişte yaşadığı mağduriyetleri dile getiren ve Kürtçe yayın yapan televizyon bir kanalı açan AK Parti, bu yönüyle kendisinden önceki sağ muhafazakâr iktidarlar içinde de farklı bir konumda yer almaktadır.³⁴ Bu farklı konumlanışın yanı sıra, Kürtlerin sorunlarıyla birlikte Kürt kimliğini de telaffuz eden AK Parti, bu duruma seçim konuşmalarında sıklıkla değinmekten geri durmaz. Erdoğan, bu hususta 9 Mart 2019'da Diyarbakır mitinginde şunları söyleyecektir: “Bu ülkede Kürt kardeşlerimin hakkını, hukukunu, kültürünü, onurunu, korumak için gerçekten devrim niteliğinde işler yapan, risk alan varsa biz olduk.”³⁵ Burada yadsınamayacak olan şey, Erdoğan için kendi siyasi kariyeri açısından aldığı risktir gerçekten de; dahası, özellikle cümlenin son bölümü, Kürtler için verilen resmi onay ve kabulün açık bir riskle birlikte anlam kazanmış teyit damgası niteliğindedir. İkinci olarak, yine bu yolla Kürtlerin rızasını alıp hegemonya alanına onları da eklemek niyetinde olan AK Parti iktidarı yeri geldiğinde Kürtçeyi de bir araç olarak kullanmaktan geri durmaz (Bkz. Görsel. 2).

33 “AK Parti'den ‘evet Şeyh Sait'e Fatih' pankartı.” *Gazete Duvar*, erişim 24 Kasım 2021, <https://i.gazeteduvar.com.tr/2/660/372/2017/03/evet.jpg.webp>

34 Cenk Saraçoğlu, “Türkiye Sağ, AKP ve Kürt Meselesi” *Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri* içinde, der. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 269.

35 AK Parti. “Cumhurbaşkanımız Erdoğan Diyarbakır Mitingi'nde konuştu.” *YouTube*, erişim 11 Kasım 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=yhmLZ3pm97c>

Görsel 2. Hakkâri'de Erdoğan'a İthafen Kürtçe Bir Pankart³⁶

Saraçoğlu'nun da belirttiği gibi, kısaca AK Parti iktidarının Kürt politikasını üç temel maddede özetlemek mümkündür: “Birincisi bölgeye yapılan hizmet ve hayırseverlik faaliyetleriyle Kürtlerin rızasını inşa etme çabasıdır. İkincisi, Kürt kimliğinin varlığının tanınmasına yönelik kimi adımlar atmak suretiyle Kürtlerin AK Parti'nin sağ hegemonya projesine entegrasyonudur. Üçüncü ise, Kürt hareketinin sadece askeri değil, siyasal ve ideolojik olarak da tasfiyesidir.”³⁷

Öte yandan, Erdoğan Kürt bölgelerindeki miting konuşmalarında “Kürtçülük” sözcüğünü eleştirel bir tını içinde kullanır. Bu çerçevede Ağrı'da Kürtçülükle ilgili şu cümleyi sarf eder: “Kürtçülük yaptığımı söyleyenler bu ülkeye düşmandır ve Kürtçülükle de alakası yoktur.”³⁸ Kürtçülüğün ulusun bütünlüğüne tehdit olarak lanse edilmesi ötekine karşı teyakkuzda olma uyarısı olarak okunabilir. Bu ikaz, siyaset-korku ilişkisini ve siyasetin toplumu kuşatmak için başvurduğu korku unsurlarını görünür kılmaktadır. Nitekim korku olmadan hiçbir siyasi iktidar toplumu kapatamaz. Söz konusu kapatma, yalnızca siyasi bir gövde gösterisi ile değil, aynı zamanda ideolojik ve kültürel bir kuşatma şeklinde cereyan eder. Öyle ki, bu kuşatmanın temeline yine korku iliştilir. Siyasi iktidarın davası, hakiki tehdit ve “gerçek kötü”nün kimler

36 “Hakkâri'de Erdoğan'a Kürtçe Pankart.” *Yeniakit*, erişim: 28 Kasım 2021, <https://cdn.yeniakit.com.tr/images/news/625/hakkaride-erdogana-kurtce-pankart-h1514027403-2d1fef.jpg>

37 Saraçoğlu, “Türkiye Sağ, AKP ve Kürt Meselesi,” 269-270.

38 AK Parti. “Cumhurbaşkanımız Erdoğan Ağrı Mitingi'nde konuştu”

veya neler olduğuyula ilgilidir. Kuşkusuz daimî başvuru korku kaynağının öğeleri de tesir etme, ötekileştirme, etiketleme, damgalama ya da ortadan kaldırma şeklinde zuhur eder. Herhangi bir durumu veya durumun müsebbibi olduğu ileri sürülen bireyleri, toplulukları ve hatta tutumları sosyal ve siyasi bir sorun ve korku ögesi olarak algılama ve onları daimî olarak tetikte olunması gereken öteki olarak takdim ve ihbar etme eğilimi, siyasi iktidarların sıklıkla başvurduğu bir yoldur.³⁹ Erdoğan, Ağrı mitinginde meydandakilere CHP ve Saadet Partisi'ni buna benzer bir korku ögesi ve öteki olarak sunar. Bunu yaparken de yine sözlerine; "Kürt kardeşim" hitabını ilişitirir: "*Birileri Kürt kardeşlerimizin iradelerine kendi aklınca ipotek koyduğunu sanıyor. Kürt kardeşlerimizin iradesini batıda götürüp CHP'ye, adı iyi ama kendi karışık partiye, geçmişisiyle isminden başka ilgisi kalmayan Saadet'e peşkeş çekiyor*".⁴⁰ Liderlerin ötekine güçlü çağrıştıran imalarda bulunması, bir yönüyle de kendisine farklı türden bir güç atfetmesiyle ilgilidir çünkü öteki ile ilgili üretilen korku, güç devşirmenin bir başka yoludur. Ötekinin oldukça güçlü olduğunu ve onu alt etmenin birtakım tedbirler almayla mümkün olacağını iddia etmeyle, hukuki ve adaletli tutum sergileme es geçilebilir. Böylece liderler, ötekini eleştirip olumsuzlukların sorumluluğunu ona yükler. Ötekine insan dışı bir yaratık muamelesi yapılır ve böylece şiddet normalleştirilir. Bu yüzdendir ki, siyasal liderler kriz ortamlarında genellikle bir öteki veya ötekilik formu inşasına girişirler.⁴¹

Öte yandan, iktidarın öğeleri arasında soru sormak ve cevap yer alır. "Soru sormak" der Elias Canetti, "zora dayalı bir müdahaledir. Bir iktidar aracı olarak kullanıldığında, kurbanın etini kesen bir bıçak gibidir. Soran, bulunacak şeyin ne olduğunu bilir; ama ona fiilen dokunmak ve onu açığa çıkarmak ister".⁴² Bu anlamda, Erdoğan'ın Diyarbakır mitinginde, "*Kobani'den gelenler nereye geldi? Şu an 200 bin Kobani'den gelen Kürt kardeşimiz nerede?*"⁴³ diye sorması, Canetti'nin tespitini doğrular mahiyettedir çünkü Erdoğan, Kobani'den gelenlerin Türkiye'de geçici koruma kapsamında misafir edildiğini duymak istemektedir. Bu yüzden cevabını bildiği bir soruyu sormaktadır.

Son olarak, mitinglerde kardeşlik terkiibini tamamlayıcı temel bir referans olarak dine yapılan vurgu ile karşılaşmaktadır. Ortak kültürel geçmiş ve eski medeniyetlerdeki yaşam formuna da gönderme yapan bu vurgu, temelde İslamiyet dinine dayandırılmaktadır. Erdoğan'ın Diyarbakır'ı diğer kadim şehirlerle betimleyip kardeş ilan etmesinde görünür olan şey bizzat İslam kaynaklı bir politik kardeşlik üretimidir: "*Kudüs'ün, Şam'ın, Bağdat'ın, Buhara'nın, Semerkant'ın, Urfa'nın, Bursa'nın, Üsküp'ün kardeşi Diyarbakır*".⁴⁴

Erdoğan'ın halka seslendiği Diyarbakır, Adıyaman ve Ağrı mitinglerinde Kürt seçmeni özne olarak çağırması, "Kürt kardeşlerim" ifadesinden rahatça anlaşılmaktadır. Zira üç mitingde de

39 Çetin, *Korku Siyaseti ve Siyaset Korkusu*, 23.

40 AK Part. "Cumhurbaşkanımız Erdoğan Ağrı Mitingi'nde konuştu"

41 Campbell, *Günah Keçisi Başkalarının Suçlarının Tarihi*, 47-48.

42 Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, çev. Gülşat Aygen. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), 287.

43 AK Parti. "Cumhurbaşkanımız Erdoğan Diyarbakır Mitingi'nde konuştu." *YouTube*, erişim 11 Kasım 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=yhmLZ3pm97c>

44 A.g.e.

Kürt sözcüğü geçtiğinde aynı ifadelerin kullanılması dikkatlerden kaçmamaktadır. Hemşeri, kardeş, din kardeşi, vatan kardeşi gibi öznel kavramlara kimi ideolojik anlamlar yüklenmesi siyasetin bazı politik amaçlarını karşılar. AK Parti'nin mitinglerinde de benzer öznelleştirilmelere başvurulduğu görülmektedir. Bu durumu partinin seçim zamanı halka yakınlaşım oy oranını, dolayısıyla siyasal otoritesini arttırmaya yönelik bir hamlesi olarak okumak da mümkündür. Ayrıca kitlelerde ahvalinin önemsendiği hissi yaratılıp diğer partilere karşı matematiksel avantaj elde etme gibi bir misyonu da karşılayan bu öznel hitabın muhatabı Kürtler olduğunda, “hizmet ve ötekilik” imgesine yapılan göndermelerle beraber sunulduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, Kürt seçmenin rızasının alınması yalnızca kardeş ve din kardeşliği kavramlarına sıklıkla başvurmayla değil; aynı zamanda bölgenin iktisadi kalkınmasına katkı sunup ilerlemeyi vadeden projelerin de dile getirilmesi ve söz konusu olumlu hamleye karşı muzır, tehditkâr bir ittifak oluşumunun da sürekli olarak zihinlerde diri tutulmasıyla sağlanmaktadır. Genel olarak mitinglerin söylemi bu minval üzerine inşa edilmekte ve kelime seçimleri, kullanılan cümlelerin gramer yapısı, o dönem gündemde olan meseleleri özetleyecek niteliktedir. Nitekim incelenen mitinglerde, Erdoğan'ın muhalefetin resmî olmayan bir iş birliği ile Mart 2019 yerel seçimlerinde iktidara karşı cephe almasına değindiği ve muhalefeti tam da ötekilik imgesine uygun kavramlarla tanımlayıp meydanı dolduran kitlenin psikolojik desteğini kazanmaya çalışmakta olduğu görülür. Yine o dönem gündemde olan geçici koruma kapsamında Suriye'den Türkiye'ye gelen Kürtlerden bahsedilmesi miting içeriğinin sosyal bağlamla koşut geliştirildiğini göstermektedir. Erdoğan'ın muhalefetin tutumuna karşı olan tepkisi ve Kürtlere yönelik hitabının, miting metninin üretim sürecindeki gelişmeler dikkate alınarak ve sosyo-kültürel bağlama uygun olarak hazırlandığı söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada, özel olarak AK Parti mitinglerinde belirgin bir somutluk kazanan ve genelde benzer çizgideki önceki sağ kanat siyasi partilerden tevarüs ettiği gözlenen “kardeşlerim”, “hemşerilerim” vb. hitap biçimlerinin iktidar elitlerini kitlelerle hemhâl eylemenin bir aracı olarak işlediği saptanmıştır. Baskın politik bir jargon olarak dikkat çeken böylesi bir aynılaştırma eğilimi aynı zamanda siyasi bir manevranın da anahtarı gibidir. Bu manevranın bir yandan muhalif unsurları bertaraf etmeye giriştiği, diğer yandan da tektipleştirilmiş bir kitlenin huzurunda siyasal erkin egemenliğini daha da pekiştirme işlevi gördüğü söylenebilir.

İkinci olarak söz konusu mitinglerde sıklıkla geçen “eylemde beraberlik”, “hâletiruhiyede aynılık”, “çabada birliktelik” söylemlerinin heterojen öğeleri ihtiva eden ve farklılığın aykırı addedildiği bir homojen toplum mimarisine işaret ettiği saptanmıştır.

Üçüncü olarak, çalışmada yürütülen tartışma ve ilgili mitinglerin analizinden hareketle, AK Parti iktidarının sağ muhafazakâr siyasal partiler içinde temel eğilim bakımından diğerlerinden farklı olmasa da, Kürtlerin etnik varlığını ele alış noktasında kendisine özgü bir üsluba sahip olduğu görülmüştür. Nitekim Erdoğan, incelenen mitinglerde sıklıkla Kürt kimliğini telaffuz edip önceki dönemlerin politikalarının yanlış olduğunu vurgulamaktadır. TRT 6 televizyon kanalının Kürtçe yayın yapmak amacıyla yayın hayatına başlaması, çözüm sürecinin devreye sokulması, vb. gelişmeler kitlelere umut vadetmiştir. Gerçekten de, kardeşlik ve din kardeşliğinin

başat muhatabı olarak Kürtler, AK Parti döneminde bir yandan olumlu gelişmelere şahitlik ederken, diğer yandan iktidarın güç devşirmedeki kilit taşlarından biri olmuştur. Aynı nedenle, AK Parti'nin özellikle Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yapılan mitinglerinde din referanslı kardeşlik vurgularına daha sık rastlandığı görülmüştür.

Dördüncü olarak, AK Parti özelinde, sağ siyasetin toplumsal mozaiği homojen olarak ele almasının politik hasımlarını hezeyana uğratma aracı olarak işlediği sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim homojenliğin içine farklı fikirler ya da ideolojiler sığdırılamamakta ve dışarıda tutulan her bir ideolojik ya da muhalif bakış bazen bir günah keçisi, bazen de şiddetin meşru kılındığı ötekileştirilmiş bir korku ögesi olarak lanse edilmektedir. Bu bağlamda DP'den AK Parti'ye muhafazakâr İslami çizgiyi benimseyen siyasal oluşumların başlıca öteki olarak CHP ve Kemalist ideolojiyi benimsemeleri kaçınılmazdır. Ne var ki, DP'nin muarızları halefine ezanı tekrar Arapça okutup dini siyasetle iç içe geçirmesinden AK Parti'nin CHP'yi ele alış üslubuna uzanan geniş yelpazede, muhalefete husumet besleyen ofansif bir kitle de yükselmektedir. Zira Kürtler, laik- seküler ulus-devletin temellerinin atıldığı 1923 tarihinden sonra on yıllar boyu ihtilafı koşullara tanıklık ettikten sonra, sonunda Türk ulusçu gururunun etkisiyle Türklüğe entegre edilmeye çalışılmıştır. Tam da bu noktada, AK Parti iktidarı Kürt veya Kürt sorunu hakkında konuştuğunda Kürt etnik varlığını telaffuz ederek siyasi bir manevra ile Kürtlerin geçmişte yaşadığı sorunlara değinmekte ve kendi iktidarının devamlılığını Kürtlerin bekasının garantisi olarak sunmaktadır. Dolayısıyla incelenen mitinglerin ortaya koyduğu beşinci sonuç, bir yandan AK Parti'nin Kürtleri kardeş olarak söyleme eklemlerken, diğer yandan onların kötülüğünü isteyen iç ve dış odaklara da değinmiş olmasıdır. Bu açıdan söz konusu mitinglerde CHP, HDP ve Saadet Partisi'nin Kürtleri ve onların siyasal gücü olan oy kullanma eylemlerini bir pazarlık aracı olarak kullandığına değinilmesi de anlamlıdır. Öyle ki, siyasal güç anlamına gelen Kürt oylarına talip olmada kendisine göre makul gerekçeler sıralayan AK Parti'nin bu gerekçelerin arasına ötekilik imgelerinin sürekli diri tutulan tehdidinin Kürt bölgelerine yapılan gelişim hamlelerini engellemesini yerleştirdiği de pekâlâ söylenebilir. Böylelikle ötekine karşı birlik olma gerekliliği politik yönelimli ve din temelli bir kardeşlik vaazını kaçınılmaz kılmaktadır çünkü kardeşlik ve din kardeşliği çağrıları, muhatabın gözünde kardeş ve din kardeşi olmayanın varlığı ile değerini bulmaktadır. Yine bu nedenledir ki, ilgili mitinglerde kardeşlik, din kardeşliği, vatan kardeşliği, vb. politik terkipler ötekinin karşısında konumlanmış görünmektedir.

Özetle, AK Parti, Kürt etnik kimliği meselesinde şimdiye kadar sol siyaset içinde fark edilmeyen hak kaybını dile getirmiş ve meseleyi demokratikleştirici bir üslupla ele almıştır. Ancak bu önemli farkındalığa rağmen, ideolojik olan bütünleştirici diskurların farklı öğeleri birbiriyle kaynaştırma çabasına girerken birlik ve beraberlik duygusunun sıradanlaştığı gerçeğinin de altı çizilmelidir. Başka bir deyişle, birlikteliğin değeri politik zeminde başkalaşıma uğramıştır denebilir. Zira “acıda, sevinçte ve kederde” birörnek bir toplum inşa etme gayreti, farklı olanı tehlikeli bir tehdit kaynağına dönüştürmüştür. Dahası, söz konusu dönüşüm, geniş kitleleri farklı olana, tikele yönelik saldırganlaştırırken, radikal milliyetçi politik çizgiyi de görece güçlendirmiştir. Böylece biz-onlar ayrımı ve dolayısıyla kutuplaşma odağı genişlemiştir. Tam da bu noktada, çalışma sonucunda bazı önerilerde bulunmak yerinde olacaktır. İlk olarak,

AK Parti'nin Kürt etnik kimliğini kavrayışındaki özgün tavrının biricikliğinin içerdiği yoğun anlamın devamlılığı için, mikro ölçekteki kardeşlik ve din kardeşliği söylemlerinde politik beklentiler ya da kaygılar asgari seviyeye düşürülebilir. Siyasi alanda kardeşlik ve din kardeşliği kavramlarının aşırı tekrarlanmasından, en azından politik diskurun inandırıcılığı bakımından kaçınılabilir. Nitekim aşırı tekrar, kavramları bazen hiç beklenmedik biçimde politikleştirir ve dahası, içeriğini de anlamsızlaştırabilir. Ayrıca aynı söylemsel strateji, Kürt kimliği ve meselesinin salt kültürel bir saptayıcılıkla, politika dışı bir yerden kavranmasıyla sonuçlanabilir.

İkinci olarak, toplumun ortalama algı ve bilgisinin genel olarak medya dolayımıyla oluştuğu varsayımından hareketle, medyanın da kardeşlik ve din kardeşliği vurgularına minimum oranda değinmesi, aynı şekilde kavramların gündelik alanda sıradanlaşmasını engellemesi bakımından oldukça önemlidir. Böylece, AK Parti'nin millet konseptinde, sol siyasetten bütünüyle farklı olan Kürtlerin konumu ve kardeşlik, din kardeşliği söylemleri homojen toplum tahayyülünün ötesinde, demokratikleştirici bir manevraya dönüştürülebilir ve biz-onlar ayrımı gündelik yaşam alanına daha az sirayet edebilir.

Son olarak, incelenen mitinglerin ortaya koyduğu yegâne politika kurucu argümanın kardeşlik ve din kardeşliği söylemleri olduğu düşünülecek olursa, söz konusu motiflerin din referanslı anlam çerçevesinin korunması yönündeki ısrarın sadece AK Parti politik çizgisi ve dünya görüşüyle sınırlı olacağı da aşikardır. Dolayısıyla sonraki dönemler dikkate alındığında, muhtemelen farklı siyasal eğilimlere sahip iktidarlar için, bu politik dil ve argümanın belli bir siyasal birikim teşkil etmeyeceği ve geçerli olmayacağı, bu nedenle söz konusu terkipler yerine, meselenin görece daha demokratik ve sivil yanlarını vurguladığı söylenebilecek “kültürel veya anayasal yurttaşlık”, “eşit yurttaşlık”, “çokkültürlülük”, vb. kavramlarla gündeme getirilmesi ve politik telaffuz imkânı içine alınması, daha demokratik nitelikli bakış açıları ve yaklaşım biçimleri üretilmesi açısından isabetli olacaktır.

KAYNAKÇA

- AK Parti. YouTube. “Cumhurbaşkanımız Erdoğan Adıyaman Mitingi'nde konuştu.” Erişim: 27 Ekim 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=il6Qt4RT7WA>
- AK Parti. YouTube. “Cumhurbaşkanımız Erdoğan Ağrı Mitingi'nde konuştu.” Erişim: 15 Ekim 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=KU0pAoyN55g>
- AK Parti. YouTube. “Cumhurbaşkanımız Erdoğan Diyarbakır Mitingi'nde konuştu.” Erişim: 11 Kasım 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=yhmLZ3pm97c>
- Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Çeviren: İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Atabek, Ümit. “Söylem Çözümlemesi.” *Medya Metinlerini Çözümlemek* içinde, Derleyenler: Gülseren Şendur Atabek ve Ümit Atabek, 151-162. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007.
- Bor, Adil. “Kur'an'da Kardeşliğin İnsani ve Ahlâki Temelleri.” *Şarkiyat* 3, (2018): 1056-1077.
- Campbell, Charlie. *Günah Keçisi Başkalarının Suçlarının Tarihi*. Çeviren: Gizem Kastamonulu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Canetti, Elias. *Kitle ve İktidar*. Çeviren: Gülşat Aygen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Çarkoğlu Ali ve Elçi Ezgi. “Coreligionist Populist Attitudes towards Syrian Refugees in Turkey” *National*

- Identity and Social Cohesion* içinde, Editörler: Nils Holtug ve Eric M. Ulsaner, 203-218. Colchester: ECPR Press, 2021.
- Çetin, Halis. *Korku Siyaseti ve Siyaset Korkusu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Çetin, Mahmut. *Kart-Kurt Sesleri İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Poetikası*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2002.
- Çiçek, Cuma. *Ulus, Din, Sınıf Türkiye'de Kürt Mutabakatının İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Demir Güneş, Cevriye. "Michel Foucault'da Söylem ve İktidar." *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 21, (2013): 55-69.
- Fairclough, Norman. *Language and Power*. New York: Longman, 1989.
- Gazete Duvar. "AK Parti'den 'evet Şeyh Sait'e Fatih'a' pankartı." Erişim: 24 Kasım 2021. <https://i.gazeteduvar.com.tr/2/660/372/2017/03/evet.jpg.webp>.
- Karataş, İbrahim. "The Discourse of Brotherhood in Turkish Foreign Policy During the AK Party Era," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, (2021): 37-69.
- Koca, Mücahit. *Kardeşlik Ülküsü*. İstanbul: Sur Yayınları, 2008.
- Kurt, Mehmet Mim. "'Müslüman Kürt Kardeşim': İç Sömürge ve İslamcı İktidar," *Kürt Araştırmaları Dergisi* 3, (2020): 12-33.
- Özer, Burak. "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Muhafazakârlık Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme," *Medeniyet Araştırmaları Dergisi* 1, (2019): 43-59.
- Parlak, İsmet ve İpek Uz. "Mağdur/Mazlumdan Mağrur/Muktedire 30 Mart Seçimleri." *Düşünen Siyaset (Birlikler-II)* 30, (2015): 69-106.
- Parlak, İsmet. "Yerel Seçimler Ulusal Düşmanlar." *SBF Dergisi* 3, (2015): 507-540.
- Saraçoğlu, Cenk ve Melih Yeşilbağ. "Minare ile İnşaat Gölgesinde" *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* içinde, Hazırlayanlar: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu ve Ateş Uslu, 871-957. İstanbul: Yordam Kitap, 2015.
- Saraçoğlu, Cenk. "Türkiye Sağ, AKP ve Kürt Meselesi." *Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri* içinde, Derleyenler: İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan, 243-279. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Şen, Y. Furkan. "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Milliyetçilik Söylemi: Bir Siyasal Söylem Çözümlemesi." *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 11, (2015): 157-180.
- Uslu, Beyza. "Kur'an'da Kolektif Bilinç ve Mümin Kardeşliği." *Journal of Analytic Divinity*, (2018): 181-206.
- Yeğen, Mesut. *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Yeniakit. "Hakkâri'de Erdoğan'a Kürtçe Pankart." Erişim: 28 Kasım 2021, <https://cdn.yeniakit.com.tr/images/news/625/hakkaride-erdogana-kurtce-pankart-h1514027403-2d1fef.jpg>.
- Yıldız, Ahmet. "Kürt Ulusal Hareketinin Üç Tarz-ı Siyaseti." *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler* içinde, Editörler: Tanıl Bora ve Murat Gültekinçil, 545-616. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.